

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-6-15>

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Н. П. Анненкова

ORCID: 0000-0001-6887-6453

Т. В. Потапчук

ORCID: 0000-0003-1680-6976

В. І. Онищук

ORCID: 0000-0002-1073-5364

У статті обґрунтовано основні поняття дослідження. Подано, що спілкування є найважливішим професійним інструментом педагогічної діяльності. Педагог повинен прагнути до підвищення комунікативної компетентності – здатності встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми, формувати сукупність знань, умінь та навичок, які забезпечують ефективність комунікативного процесу. Майбутні фахівці повинні володіти професійними знаннями та навичками педагогічного спілкування, оскільки уся їхня діяльність будується на комунікативному процесі. Спілкування є однією з центральних проблем, через призму якої визначають питання сприймання й розуміння людьми одне одного, лідерство і керівництво, згуртованість і конфліктність, міжособистісні взаємини. Зосереджено увагу на тому, що професійне спілкування – багатопланове явище, у якому дидактичний аспект потребує уваги дослідників. Зосереджено увагу на педагогічних умовах навчання студентів професійному спілкуванню – організації навчального процесу з використанням спеціальних форм і методів навчання, проведення під час практичних занять тренінгів, вправ, які сприяють удосконаленню навичок професійного спілкування, проведення різних лабораторних робіт, де студенти випробовують себе в ролі педагога, розв'язуючи різні педагогічні задачі, створюючи штучні бар'єри педагогічного спілкування для вироблення уміння їх долати.

Ключові слова: навички спілкування, професійна діяльність, майбутні педагоги, мистецькі заклади освіти.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Професійна діяльність майбутніх педагогів реалізується, насамперед, у сфері спілкування. Більшість молодих спеціалістів мають проблеми в спілкуванні з дітьми, у роботі з батьками дітей, складності входження в педагогічний колектив. Одна з причин цього в тому, що педагог не дуже добре вміє спілкуватися, на що вказують результати наукових досліджень.

Взагалі спілкування людей один з одним – дуже складний і тонкий процес. Кожен із нас навчається йому упродовж свого життя, набуваючи досвіду, що часто будується на помилках і розчаруваннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Спілкування є однією з центральних проблем, через призму якої визначають питання сприймання й розуміння людьми одне одного, лідерство і керівництво, згуртованість і конфліктність, міжособистісні взаємини. Педагогічне спілкування досліджували С. Амеліна, Л. Барановська, В. Кан-Калік, Я. Коменський, В. Молодиченко, Л. Савенкова, С. Яремчук та ін. У психологічній літературі спілкування розглядали Т. Вашек, В. Докаш, А. Дунець.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Однак проблемі спілкування майбутніх педагогів мистецьких закладів освіти у професійній діяльності приділено мало належної уваги.

Мета статті – теоретично обґрунтувати основи спілкування у професійній діяльності майбутніх педагогів мистецьких закладів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. В основному педагогічне спілкування відображає спільну потребу майбутнього педагога у встановленні контакту, взаємодії, яка б об'єднала їхні зусилля з метою досягнення спільних навчально-виховних завдань.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що переважна більшість студентів мистецьких спеціальностей мають труднощі в налагодженні взаємин з дітьми, у вивченні та розумінні дітей, в управлінні спілкуванням. Для деяких молодих спеціалістів характерна нечітка дикція, невиразність мовлення під час спілкування, скутість у рухах, невміння впливати на особистість (Барановська, 2002).

У контексті нашого дослідження, ми передбачаємо, що для підвищення рівня ефективного спілкування майбутнього педагога мистецьких закладів освіти (МЗО) у процесі професійної підготовки потрібно дотримуватися наступних психолого-педагогічних умов:

1. Організація спеціальної підготовки під час навчання, яка виробляє вміння емоційного налаштування на спілкування, що реалізується шляхом вивчення означеної теми з дисциплін «Основи педагогічної майстерності», «Загальна психологія», «Основи культури і техніки мовлення», «Психологія спілкування».

З основ педагогічної майстерності студенти розглядають та вивчають такі теми:

- «Майстерність педагогічного спілкування» (поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види; педагогічне спілкування як діалог, контакт у педагогічному діалозі; структура педагогічного спілкування; стиль педагогічного спілкування; конфлікт у педагогічній взаємодії);

- «Психолого-педагогічні умови майстерної взаємодії в педагогічному спілкуванні» (особистість педагога як інструмент впливу в педагогічній взаємодії; характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування; увага й уява педагога; способи комунікативного впливу: переконування і навіювання; стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтерактивного компонента педагогічної взаємодії);

- «Мовлення педагога як засіб педагогічної праці» (мовлення і комунікативна поведінка педагога; функції мовлення педагога у взаємодії з дітьми; умови ефективності професійного мовлення педагога; шляхи вдосконалення мовлення майбутнього педагога);

- «Технологія організації педагогічної взаємодії у процесі індивідуальної бесіди» (індивідуальна педагогічна бесіда як модель діалогічної взаємодії; структура бесіди, етапи моделювання; забезпечення психологічного контакту на початку бесіди; роль невербальних засобів; методика контактної взаємодії як технологія забезпечення контакту; техніки взаємодії у процесі аналізу проблеми та пошуку її вирішення; прийоми педагогічної взаємодії).

Із психології спілкування студенти вивчають: «Поняття про спілкування», «Функції і форми спілкування», «Засоби спілкування», «Види спілкування», «Умови ефективного спілкування», «Стили спілкування» та ін.

2. Проведення психологічних тренінгів, які допомагають налаштуватися на гарний настрій, позитивно впливають на особистість.

3. Відокремлення особистісних проблем, які заважають даному процесу, щоб досягти результату потрібно використовувати самонавіювання та тренінг «Володіємо собою».

4. Відчуття настрою, характеру, темпераменту дитини її індивідуальних особливостей, реалізується за допомогою знань з вікової та педагогічної психології та проведення вправи «Розумію твої почуття».

5. Формування довіри між партнерами спілкування, що досягається шляхом проведення таких вправ «Ти про мене ще не знаєш...», «Зоряний контакт», «Воскова свічка», «Довірчі розмови».

6. Виявлення тепла і доброзичливого ставлення до особистості, що досягається шляхом дотримання заповідей спілкування (Король, 2006):

– Стосунки з людьми – головне у будь-якій діяльності, а тим більше у педагогічній. Думайте над своїми стосунками з навколишніми людьми, будуйте їх на взаєморозумінні і довірі.

– Спілкуючись з людиною, ніколи не зациклюйтеся на досягненні ваших конкретних цілей і задач. Будучи вихователем, не перетворюйтесь на урядовця, для якого програма, план заняття – головне. Не забувайте, що дитина, її інтереси, прагнення, її теперішнє і майбутнє – ось значення вашої роботи.

– Вчіться бачити в кожній людині, дитині те, що вигідно відрізняє її від інших, ту «родзинку», яка робить її унікальною, неповторною. Пам'ятайте, що кожна людина унікальна і до кожної необхідний свій підхід.

– Спілкуючись з людиною, залиште свої проблеми, амбіції, стереотипи, що склалися. Говорячи з людиною, спілкуйтеся з нею, а не з її офіційним статусом, своїми уявленнями про неї. Потреба у рівності властива всім, а тим більше дітям.

– Вчіться бачити себе ніби з боку, очима інших людей. Аналізуйте, як ви поводитися під час спілкування з ними, прагніть поставити себе на місце тієї людини, з якою спілкується.

– Частіше усміхайтесь людям. Усмішка приваблює до вас оточуючих людей, створює сприятливий емоційний настрій, викликає прагнення спілкування з вами.

– Розвивайте свій внутрішній духовний світ, ваші таланти і здібності. Пам'ятайте, що творча, духовно багата особистість завжди привертає інших людей, особливо коли все це сполучається з чуйністю, здатністю розуміти оточуючих.

7. Орієнтування за виразами обличчя дітей, за рухами, мовленнєвими реакціями, їхнім психічним станом, емоційними переживаннями, перед тим як розпочати роботу з ними, що реалізується завдяки знанням з вікової та педагогічної психології і спостереженням на педагогічній практиці.

8. Володіння майстерністю навчальної (музичної) імпровізації, що реалізується шляхом вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності». Це полягає в тому, що під час вивчення курсу студенти розробляють сценарій імпровізованої музичної казки і реалізують її на сцені

університету, в головних ролях – вони самі. Це допомагає студентам проявити свій творчий потенціал, реалізувати свої ідеї, спробувати себе в ролі казкового героя, передаючи його емоції глядачеві. Також це крок до приборкування бар'єру страху перед великою кількістю слухачів.

9. Створення творчої атмосфери, що реалізується шляхом проведення занять з курсу «Основи педагогічної майстерності» та методик навчання.

10. Вдосконалення змісту професійної підготовки за рахунок введення навчальних курсів чи як тему для вивчення в циклі фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін з формування навичок професійного спілкування майбутніх педагогів мистецьких закладів освіти (Король, 2006).

Майбутні педагоги, тобто студенти мистецьких закладів освіти в процесі фахової підготовки навчаються професійного спілкування. Як і будь-який вид навчання, спілкування – це двобічний процес, який складається з діяльності студента (учніня) та діяльності педагога (викладання) (Барановська, 2002, с. 127).

Взагалі, навчання спілкуватися – це планова робота, спрямована на озброєння студентів системою знань, умінь та навичок із спілкування, важливу роль у якій відіграє викладач. Тому, розглядаючи студентство як динамічне, відносно однорідне вікове утворення зі специфічним способом і стилем життя, демографічною, соціально-класовою та професійною диференціацією, можна зазначити, що динаміка спілкування у вищих навчальних закладах потребує формуючого, облагороджувального впливу викладацького спілкування; тонізуючої дії сприятливої соціально-психологічної атмосфери, яка залежить від професорсько-викладацького складу, його попереднього досвіду, загальної та комунікативної культури, системи цінностей та настанов (Блинова, 2000, с. 13).

Викладачеві необхідно пам'ятати, що мотиви та вчинки студента можуть не співпадати. Як правило, частину інформації про себе людина відповідно до соціального очікування та вибраної соціальної ролі свідомо повідомляє, а частину інформації свідомо чи несвідомо може приховувати. Крім того, необхідно враховувати неповторність людини як індивідуальності, що виключає повну ідентичність у ставленні людей до дійсності. У зв'язку з цим необхідно пам'ятати, що мотиви бувають усвідомленими та неусвідомленими. До усвідомлених мотивів відносять інтереси, прагнення та переконання, саме вони складають основу активності особистості. Взагалі студентству властива тенденція до стійкості інтересів, пов'язаних з вибором свого життєвого шляху. На перший план висувуються професійні інтереси, інтереси, пов'язані з ерудицією, культурним рівнем. Разом з тим, особливо проявляються

громадсько-політичні інтереси, що виражають прагнення виробити своє ставлення до життя, знайти відповіді на гострі питання сучасності. Варто зауважити, що сам по собі інтерес характеризується здатністю розвиватися, а у цьому розумінні вибір професії – динамічний процес і особливості професійних інтересів молоді визначаються тим, що студент просувається шляхом оволодіння своєї професії (Барановська, 2002, с. 128).

Оскільки окремі спеціалісти зазначають, що в цей період, тобто під час навчання на першому курсі, інтереси студентів дещо подібні до інтересів дітей: і ті й інші починають навчатися в нових умовах, їм властиве цілковите підкорення авторитетові педагога, його поведінку обирають у якості зразка; тому на перших курсах повинні працювати особливі педагоги, найбільш наближені до ідеалу викладача ЗВО. Звичайно, і на старших курсах мають працювати досвідчені педагоги та вчені, що відповідають вимогам до підготовки фахівців вищої кваліфікації, які постійно зростають. Взагалі, особливості особистості студента існують у взаємообумовленій єдності. Саме ця єдність характеризує індивідуально неповторну особистість, яка потребує до себе особистісного підходу. Ось чому викладачам, які працюють зі студентською молоддю, необхідно враховувати особливості їхнього адаптаційного періоду (Король, 2006).

Процес навчання розпочинається із засвоєння знань. Вони є фундаментом, теоретичною основою становлення студента як фахівця. Однак знання залишатимуться мертвим багажем, якщо не навчитися ними користуватися, не вміти застосовувати їх на практиці, тобто коли не виробити практичних умінь на навичок користуватися ними. Тому можна зазначити, що уміння – це здатність виконувати певні дії на основі набутих знань, а навички – це дії, сформовані шляхом повторень, і в яких складові частини стають автоматичними, втрачаючи по елементу свідому регуляцію. Навички виникають з уміння, як свідоме виконання дії, у процесі повторень трансформуються в автоматизований процес її виконання. Те, що дана дія стала навичкою, означає, що індивід у результаті вправ набув можливості здійснювати дану операцію, не контролюючи процес її виконання свідомістю (Король, 2006).

Професійне спілкування – це не тільки продукт, результат процесу навчання, але й важливий засіб оволодіння професією та спеціальністю. Навчальні дисципліни, що викладаються у вищому навчальному закладі повинні сприяти поступовому опануванню основ такого спілкування, але чи присутні вони в навчальному процесі – це ще потрібно дослідити та визначити. У мистецькому закладі освіти в обов'язковому порядку на нашу думку, повинні викладатися дисципліни, спрямовані на розвиток професійного педагогічного спілкування, бо для майбутніх педагогів, а

особливо, дуже важливо вміти правильно не тільки розмовляти, але й вести процес спілкування професійно, як зразок для наслідування (Савенкова, 1997).

У навчальному процесі мистецького закладу освіти, як уже зазначалося, важлива роль покладається на викладача, який формує у студентів уміння та навички професійного спілкування. Він повинен мати індивідуальний стиль підходу до кожного студента, розвинуті організаторські здібності, він має бути сформований як особистість із високою загальною культурою, ініціативний, уміти приймати новаторські рішення і йому мають бути притаманні ті педагогічні якості та здібності, що ефективно впливають на формування в студентів умінь та навичок професійного спілкування (Мистецтво спілкування, 2008).

На нашу думку, кожному педагогу та викладачеві для організації позитивного спілкування зі своїми вихованцями потрібно бути скромним, творчо ставитися до навчального матеріалу, не забувати, що він є носієм знань, відчувати особливості кожного зі своїх співрозмовників, він має власним прикладом привчати дітей до стриманості, терплячості до оточуючих, поступливості, ввічливості та ін.

На думку вчених, важливим для педагога у всіх взаємовідносинах в початковому процесі є прагнення «... своїми настановами зробити дітей здібними до навчання»: стимулювати допитливість, пробуджувати інтерес до знань, викликати зацікавленість до спілкування зі своїм наставником та довіру у дітей, активізувати бажання і психологічну готовність іти за педагогом (Блинова, 2000).

Отже, звертаючись до педагогічної думки з приводу педагогічного спілкування, ми знайшли багато цінного й корисного із вказаної проблеми, актуальної для освіти у педагогічних навчальних закладах.

На думку О. Березюк (1995), діяльність педагога у навчальному процесі можна порівняти з мистецтвом. Під час створення мистецьких образів зростає митець, вдосконалюється його майстерність, так і педагог, навчаючи своїх вихованців, вчиться мистецтву навчання й сам. Складовими навчання, на думку науковця, є авторитет, етика викладача, його дисциплінованість, розвинена уява, здатність співчувати вихованцям, відчувати задоволення від своєї праці, неповторний характер. Педагог, як мислитель, усі ці компоненти вивчає, відбирає і використовує в різних комбінаціях, щоб удосконалити своє мистецтво, перетворити свою особистість у неповторну, унікальну (Березюк, 1995).

І тому для майбутніх педагогів мистецького закладу освіти фахове самовиховання і навчання у сфері спілкування потрібно починати з оволо-

діння основами педагогічного спілкування. З цією метою запропоновано систему вправ для молодих початківців, яка включає в себе два цикли:

1. Вправи, спрямовані на практичне оволодіння елементами педагогічної комунікації, які сприяють розвитку комунікативних здібностей, набуттю навичок управління спілкування.

2. Вправи на опанування всієї системи спілкування в заданій педагогічній ситуації (Коваленко, 2004).

Оскільки кожний науковець трактує педагогічну діяльність і взагалі значення педагога у процесі навчання з дітьми по-різному, то, на нашу думку, педагогічна і комунікативна діяльність педагога має бути творчою. Кожний педагог у освітньому процесі повинен постійно коригувати свою програму дій, максимально узгоджуючи її з конкретною ситуацією, а також під час спілкування збільшувати свій комунікативний досвід стратегії спілкування з власними нормами, прийомами і засобами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На нашу думку, необхідною умовою для сформованості навичок спілкування у професійній діяльності майбутніх педагогів мистецьких закладів освіти є створення конкретних комунікативних ситуацій, близьких до природних. Важливо при цьому кожного студента залучити до дійства, пропонувати йому певну роль, допомагати розкрити свої потенційні можливості. Їхнє включення в ігрову діяльність дає можливість швидше ознайомитися з правилами та нормами спілкування. Формуванню досвіду вільного висловлювання думок, умінню виступати перед аудиторією сприяє підготовка студентами рефератів, наукових доповідей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх теоретичних аспектів спілкування майбутніх педагогів мистецьких закладів освіти. Подальшого обґрунтування потребують методичні засади формування професійного спілкування.

Література

1. Барановська Л. В. Навчання студентів професійного спілкування. Біла Церква: Білоцерківський державний аграрний університет, 2002. 255 с.
2. Березюк О. С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього педагога до спілкування з дітьми : дис... канд. пед. наук: 13.00.01. АПН України: Інститут педагогіки. К., 1995. 183 с.
3. Блинова О. С. Формування відкритості до спілкування у майбутнього педагога : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2000. 16 с.
4. Коваленко О. Г. Розвиток емпатії та атракції майбутнього педагога як умова професійного спілкування : дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка. Полтава. 2004. 226 с.

5. Король В. Педагогічне спілкування. *Завуч*. 2006. № 3. С. 12–13.
6. Мистецтво спілкування / Національна парламентська бібліотека України / О. Лахно (підгот.). К., 2008. 55 с.
7. Савенкова Л. О. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх педагогів до професійного спілкування / Київський національний економічний університет. К., 1997. 127 с.

References

1. Baranovska, L. V. (2002). Navchannia studentiv profesiinoho spilkuvannia [Training students in professional communication]. Bila Tserkva: Bilotserkivskiy derzhavnyi ahrarnyi universytet (ukr).
2. Bereziuk, O. S. (1995). Modeliuvannia pedahohichnykh sytuatsii yak zasib pidhotovky maibutnoho pedahoha do spilkuvannia z ditny [Modeling of pedagogical situations as a means of preparing a future teacher for communication with children] : dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / APN Ukrainy: Instytut pedahohiky. K. (ukr).
3. Blynova, O. S. (2000). Formuvannia vidkrytosti do spilkuvannia u maibutnoho pedahoha [Formation of openness to communication in the future teacher] : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuks APN Ukrainy. K. (ukr).
4. Kovalenko, O. H. (2004). Rozvytok empatii ta atraksii maibutnoho pedahoha yak umova profesiinoho spilkuvannia [Development of empathy and attraction of the future teacher as a condition of professional communication] : dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. V. H. Korolenka. Poltava (ukr).
5. Korol, V. (2006). Pedahohichne spilkuvannia [Pedagogical communication]. *Zavuch*. No. 3. S. 12–13 (ukr).
6. Mystetstvo spilkuvannia [The art of communication] (2008) / Natsionalna parlamentska biblioteka Ukrainy / O. Lakhno (pidhot.). K. (ukr).
7. Savenkova, L. O. (1997). Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky maibutnikh pedahohiv do profesiinoho spilkuvannia [Theoretical and methodological foundations of training future teachers for professional communication] / Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet. K. (ukr).

FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF ART EDUCATION INSTITUTIONS

N. P. Annenkova, T. V. Potapchuk, V. I. Onyshchuk

The article substantiates the main concepts of the research. It is stated that communication is the most important professional tool of pedagogical activity. The teacher should strive to increase communicative competence, i.e., the ability to establish and maintain the necessary contacts with people, to form a set of knowledge, abilities, and skills that ensure the effectiveness of communication. Future specialists must possess professional knowledge and pedagogical communication skills, as all their activities are

based on communication. It is one of the central problems, through the prism of which the issues of people's perceptions and understanding of each other, leadership and management, cohesion and conflict, interpersonal relations are determined. Attention is focused on the fact that professional communication is a multifaceted phenomenon in which the didactic aspect requires the attention of researchers. Attention is focused on the pedagogical conditions of teaching students professional communication – the organization of the educational process using special forms and methods of learning, conducting during practical sessions trainings and exercises that contribute to the improvement of professional communication skills, conducting various laboratory works where students test themselves in the role of a teacher, solving various pedagogical problems, creating artificial barriers of pedagogical communication to develop the ability to overcome them.

Keywords: *communication skills, professional activity, future teachers, art educational institutions.*

Наталія Паладійвна Анненкова – в. о. доцента кафедри скрипки НМАУ ім. П. Чайковського (м. Київ, Україна). E-mail: sportclub.rdgu@ukr.net

Nataliia Paladiivna Annenkova – Acting Associate Professor of the Violin Department of The Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music (Kyiv, Ukraine). E-mail: sportclub.rdgu@ukr.net

Тетяна Володимирівна Потапчук – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна). E-mail: tatvolod@ukr.net

Tetyana Volodymyrivna Potapchuk – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education of Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Ivano-Frankivsk, Ukraine). E-mail: tatvolod@ukr.net

Володимир Іванович Оніщук – старший викладач кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне, Україна). E-mail: onyshchuk.v.i@ukr.net

Volodymyr Ivanovych Onyshchuk – Senior Lecturer of the Department of Pop Music of Rivne State Humanities University (Rivne, Ukraine). E-mail: onyshchuk.v.i@ukr.net